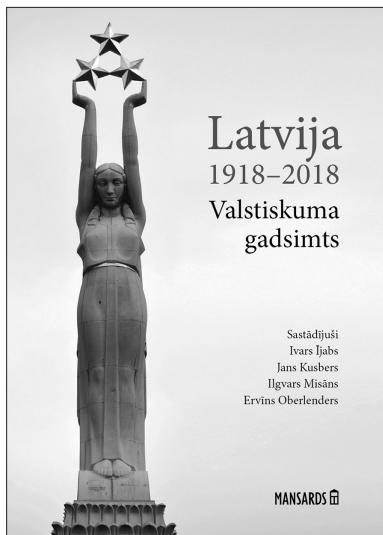

DOI.org/10.22364/lviz.109.10

*Latvija, 1918–2018:
Valstiskuma gadsimts.* Sast.
Ivars Ījabs, Jans Kusbers,
Ilgvars Misāns, Ervīns
Oberlenders. Rīga: Mansards,
2018. 366 lpp.
ISBN 978-9934-8771-4-8

Jau 2018. gada pavasarī pie lasītājiem Vācijā nonāca populārzinātnisks izdevums, kura izpētes centrā atrodas 100 gadi Latvijas vēsturē jeb valstiskuma simtgade. Latviešu tulkojumā izdevumu klajā laida 2018. gada rudenī. Grāmata ir īpaša

ar autoru sastāvu – 17 no 18 autoriem ir savās izpētes jomās pieredzējuši doktori. Trešā daļa – seši no viņiem ir Vācijas un Lielbritānijas zinātnisko institūciju pētnieki. Grāmatu veido 16 nodaļas, un tās sakārtojuši četri sastādītāji – Ivars Ījabs, Jans Kusbers, Ilgvars Misāns un Ervīns Oberlenders, tātad divi Latvijas un divi Vācijas zinātnieki. Tāda arī bijusi viņu iecere – parādīt kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ilgstošo veiksmīgo sadarbību starp Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti un Johanna Gūtenberga Maincas Universitāti Vācijā kopīgā pētījumā. Šīs sadarbības stabils balsts ir Ervīns Oberlenders, kura personība un pētījumi ir zināmi katram cītīgam Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes studentam. Viņš jau ir emeritēts Austrumeiropas vēstures profesors Johanna Gūtenberga Maincas Universitātē, kur viņa darbu turpina otrs grāmatas sastādītājs no Vācijas profesors Jans Kusbers.

Grāmata strukturēta piecās nodaļās, un to papildina pielikums ar ieteicamo literatūru un Latvijas Republikas vēstures pārskatu – notikumu hronoloģiju (1918–2018).

Grāmatas struktūra nav pietiekami pārdomāta. Pirmajās trijās nodaļās izvēlēta hronoloģiskā pieeja – pirmā nodaļa “Nacionāla valsts kā izaicinājums” ir veltīta laikposmam no 1918. gada līdz 1940. gadam. Otrā nodaļa aptver Otrā pasaules kara un padomju laiku. Trešā nodaļa

vēstī par laiku no 1991. gada līdz 2018. gadam, kas formulēts kā “Valstiskās neatkarības atjaunošana”. Savukārt ceturrtā nodaļa “Ekonomika” un piektā nodaļa “Kultūra” struktūrā ievieš kaut kādu mītiskā laika dimensiju, ko krājuma sastādītāji nav uzskatījuši par vajadzīgu paskaidrot. Iespējams, grāmatas veidošana divās daļās – I–III nodaļa un IV–V nodaļa, tās problematizējot, nevis izmantojot maz ko par satura problemātiku vēstošos ekonomikas un kultūras jēdzienus, būtu palīdzējusi lasītājam saprast, kāpēc, piemēram, ekonomikai atvēlēta sava nodaļa, ja tajā iekļautie raksti tāpat ir organizēti hronoloģiski – no 1918. gada līdz 1990. gadam un kopš 1990. gada.

Tekstu saturs rāda, ka sevi lieliski ir attaisnojuši ideja par rakstu autoriem piesaistīt ārpus Latvijas zinātniskajām institūcijām strādājošos pētniekus, jo tas ir lasīšanas papildus stimulš novērot, kas būs tas, kas viņu pieeju atšķirs no mūsu pašu vidē labi pazīstamo Latvijas kolēģu snieguma. Satura ziņā neko jaunu jau viņi nepasaka, bet tāds nav arī populārzinātniska izdevuma mērķis. Padomju perioda un nacionālās identitātes tēma kāda ārzemju pētnieka interpretācijā būtu izraisījusi vēl lielāku ieinteresētību nekā jau Latvijas kolēģu tekstu vairāk vai mazāk zināmās interpretācijas.

Kā jau minēts, autori tēmas iztirzājuši populārzinātniski, tāpēc attaisnojams varētu būt arī sava veida populārzinātnisks viņu devuma izvērtējums – galu galā ir saprotams, ka grāmatā var ietvert ierobežotu apjomu teksta. Tas nozīmē, ka tēmas katrā no 16 nodaļām ir pasniegtas, vēstot par būtiskāko katra autora skatījumā. Tomēr 1905. gada revolūcijas faktiski ignorēšana (pieminēta dažos teikumos), manuprāt, nav attaisnojama, ņemot vērā, ka ir pētnieki gan Vācijā, gan Latvijā, kuri būtu varējuši piedāvāt savas interpretācijas.

Grāmatas vērtīgās puses labāk būtu izprotamas salīdzinājumā ar citiem valsts simtgades godināšanai tapušiem kultūras produktiem. 2019. gada martā simtgades kontekstā notikušās muzeju izstādes izvērtēja kuratori un citi to veidošanā iesaistītie domnīcas *Creative Museum* rīkotajā diskusijā. Izstāžu mērķauditorijas problēmu kurators Kaspars Vanags formulēja, atgādinot, ka lielajās izstādēs “Latvijas gadsimts” Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā un “Portrets Latvijā” Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā, kaut arī “Latvija nav tikai latvieši”, automātiski rakstīts un runāts par latviešiem. “Cik mēs redzējam mazākumtautību skolu politiku neatkarības laika Latvijā, cik mēs redzam jautājumu par krievu skolām šobrīd, kādā veidā mēs mēģinām palīdzēt skolu reformai

ar savām gadsimta izstādēm?”¹ – tie ir problēmjautājumi valstiskuma simtgades muzeja izstāžu kontekstā. Tomēr tie nav problēmjautājumi, vērtējot recenzējamo grāmatu, kurā vācbaltiešiem un krieviem ir veltītas pat atsevišķas nodaļas (Benjamins Konrāds,² Juris Rozenvalds³). Trīs lielās minoritātes – krievi, ebreji, vācbaltieši – ir integrētas arī pārējo grāmatas nodaļu stāstos. Uz vispusīga pētījuma par starpetniskajām attiecībām Baltijas valstīs padomju periodā nepieciešamību arī ir norādīts.⁴

Vairāki autori, lai radītu priekšstatu par it kā labi zināmo pagātņi, ir izvēlējušies līdz šim Latvijas historiogrāfijā mazāk aprobētus vai vispār jaunus skatpunktus. Piemēram, Ervīns Oberlenders⁵ pirmskara Latvijas Republikas pagātņi aizraujoši izstāsta, vērtējot jaunās valsts stiprās un vājās puses. Kristīne Volfarte⁶ nacionālo kustību un valsts dibināšanu aplūko Latvijas historiogrāfijā mazāk lietotajā koloniālās vēstures prizmā, sekojot Ivara Ļjaba 2014. gadā publiskotajai interpretācijai. Jans Kusbers⁷ par Latvijas ārpolitiku pirms Otrā pasaules kara stāsta kā par izdzīvošanu starp lielvarām un par ārpolitikas sākumpunktu nosauc 1919. gada 3. jūlija Strazdumuižas pamieru, bet pastāvēšanas beigas datē ar 1939. gada 5. oktobri parakstīto bāzu līgumu.

Kaspars Zellis⁸ raksta par Padomju Savienības īstenoto okupāciju 1940.–1941. gadā, atzīmējot šīs tēmas būtisko nozīmi Latvijas sabiedrības kolektīvajā atmiņā. Ļoti interesants ir Tilmans Plāta⁹ vēstījums par Latviju vācu okupācijas laikā. Viņa atspēriena punkts ir konstatējums, ka nekad pirms un pēc nacistu okupācijas Latvijā “nav notikusi tik liela

¹ Tā ir mūsu ainava. Diskusijas “Muzeji simtgadei. Izstāžu izvērtējums” atšifrējums, 21.03.2019. <http://www.creativemuseum.lv/lv/raksti/dienasgramata/ta-ir-musu-ainava-diskusijas-muzeji-simgadei-izstazu-izvertejums-atsifrejums?fbclid=IwAR1madKh59NLdeHV2wPs-eOkNwll3kYarKf0owupABHHTaoPzsxtfU5FVs8>

² Benjamins Konrāds. No privileģētas valdošās šķiras līdz minoritātei – vācbaltieši, 63.–76. lpp.

³ Juris Rozenvalds. Krievu minoritāte starp integrāciju un izolāciju, 217.–232. lpp.

⁴ Una Bergmane. No pārbūves līdz neatkarības atjaunošanai, 188. lpp.

⁵ Ervīns Oberlenders. Jaunās valsts stiprās un vājās puses (1918–1940), 39.–62. lpp.

⁶ Kristīne Volfarte. Nacionālā kustība un valsts dibināšana, 17.–38. lpp.

⁷ Jans Kusbers. Izdzīvošana starp lielvarām – Latvijas ārpolitika, 77.–94. lpp.

⁸ Kaspars Zellis. Padomju Savienības īstenotā Latvijas okupācija 1940.–1941. gadā, 97.–112. lpp.

⁹ Tilmans Plāts. Latvija vācu okupācijas laikā (no 1941. līdz 1944./1945. gadam), 113.–130. lpp.

vardarbība”, bet tajā pašā laikā valda priekšstats, ka “vācu kundzība salīdzinājumā ar padomju kundzību ir bijusi šķietami “mazāks ļaunums””. Caur tādām tēmām kā konteksti (vācu, latviešu un krievu) un holokausta autors meistarīgi meklē šo savā ziņā nesamierināmo viedokļu cēloņus.

Par padomju kundzību Latvijā kā impēriskas sistēmas, kuras kodols bija transnacionālā, pārsvarā slāvu, kompartijas nomenklatūra, izpausmi raksta Daina Bleiere,¹⁰ iedziļinoties tādos jautājumos kā politiskās varas organizācija, varas un sabiedrības attiecības (represijas, pretošanās, kolaborācija), sociālās un ekonomiskās pārmaiņas un kultūras pretrunīgā loma. Valters Nollendorfs¹¹ vēstī par latviešu pēckara trimdu caur tās misijas, kopienas struktūras, paaudžu un paradigmu nomaiņas perspektīvām.

Marija Golubeva¹² izglītības un zinātnes sistēmas attīstību kopš 1918. gada līdz mūsdienām aplūkojusi, izejot no institucionālajām tradīcijām un ideoloģiskajām paradigmām, kuras veidojušas un mainījušas izglītības sistēmu Latvijā.

Aivars Stranga un Gatis Krūmiņš¹³ Latvijas tautsaimniecības pagātni līdz 1990. gadam raksturo, īpaši vēršot uzmanību uz valsts nozīmi saimnieciskajos procesos, kas virzījušies no tirgus ekonomikas cauri valsts ekonomikai uz plānveida ekonomiku.

Una Bergmane¹⁴ sniegusi pārskatu par procesiem, kas veicināja Latvijas neatkarības atjaunošanu. Viņa piedāvā citu skatījumu, tādējādi distancējoties no abiem publiskajā telpā zināmajiem daudzējādā ziņā pārspīlētajiem viedokļiem par neatkarības atjaunošanu 1990./1991. gadā, proti, naratīvu par Latvijas sabiedrības veiktās cīņas unikalitāti un tās izšķirošo ietekmi uz Padomju Savienības sabrukumu un naratīvu par Latvijas rašanos 1991. gadā kā PSRS sociālā, politiskā un ekonomiskā sabrukuma sekām. Ivars Ījabs¹⁵ Latvijas demokrātiju kopš neatkarības

¹⁰ Daina Bleiere. Padomju kundzība (no 1944./1945. līdz 1991. gadam), 131.–160. lpp.

¹¹ Valters Nollendorfs. Dzimtene tālienē – latviešu pēckara trimda (1944–1991), 161.–180. lpp.

¹² Marija Golubeva. Izglītība un zinātne, 301.–312. lpp.

¹³ Aivars Stranga, Gatis Krūmiņš. No tirgus ekonomikas cauri valsts ekonomikai uz plānveida ekonomiku (1918–1990), 251.–278. lpp.

¹⁴ Una Bergmane. No pārbūves līdz neatkarības atjaunošanai, 183.–194. lpp.

¹⁵ Ivars Ījabs. Starp plurālismu un efektīvu pārvaldi – Latvijas demokrātija kopš neatkarības atjaunošanas, 195.–216. lpp.

atjaunošanas aplūkojis tematiskajā laukā, ko raksturo jēdzieni “plurālisms” un “efektīva pārvalde”. Māris Andžāns un Andris Sprūds¹⁶ aprakstījuši Latvijas ārējo un aizsardzības politiku kopš 1991. gada. Mortens Hansens¹⁷ Latvijas ekonomisko attīstību kopš 1990. gada uzlūko, analizējot jautājumu, vai “Latvijas ekonomika tiešām ir tāds veiksmes stāsts, kā to labprāt uzsver pašu mājās”.

Pētnieki atkārtο svarīgāko jēdzienu izcelsmi, kas lasītājam palīdz sakārtot zināšanas par tēmu. Benjamins Konrāds izstāsta jēdzienu “baltvācieši” un “vācbaltieši” atšķirīgo saturu, kura nezināšana Latvijas publiskajā telpā laiku pa laikam raisa neizpratni – apzīmējums “vācbaltieši” ir sevis definēšana, kas liecina par nepārprotamu reģionālu iesakņošanu, apzinātu noraidījumu jēdzieniskai pielīdzināšanai citām vācu etniskajām grupām Austrumeiropā, kas izteikta jēdzienā “baltvācieši” (Baltijas vācieši, Krievijas vācieši, Sudetu vācieši). Daina Bleiere izskaidro kolaborācijas un kolaboracionisma jēdzienus, norādot, ka par kolaboracionismu Latvijas gadījumā var runāt Otrā pasaules kara laikā un apmēram līdz 50. gadu otrajai pusei, kad bija skaidrs, ka Rietumi palīgā nenāks, kā arī, sākot no 80. gadu beigām līdz neatkarības atjaunošanai, jo kritērijs ir cerības/iespējas, ka valsts neatkarību iespējams atjaunot.

Grāmata nav pārblīvēta ar faktiem, autori piešķir savas interpretācijas pagātnei. Pētījumā minēti daudzi interesanti fakti, kurus līdz šim nebija pamanījuši. Piemēram, 1933. gadā vācbaltiešu laikrakstu “Rigasche Rundschau” pārpirka Vācijas reiha Ārlietu ministrija, kā rezultātā pie tā vadības tika Latvijas vācbaltiešu konservatīvie un nacionālsociālisti (73. lpp.). Latvijas un Padomju Krievijas 1920. gada 11. augusta miera līguma sarunas notika vācu valodā (80. lpp.).

Priekšvārda autori latviešu izdevumam Ivars Ījabs un Ilgvars Misāns nosauc vairākus grāmatu raksturojošus parametrus, un viens no tiem ir jau minētais autoru sastāvs. Viņi bija iecerējuši krājumu kā “mēģinājumu dialogā rast vidusceļu starp pašmāju autoriem bieži ierasto apziņu par Latvijas unikalitāti, no vienas puses, un to salīdzinošo skatījumu un

¹⁶ Māris Andžāns, Andris Sprūds. Latvijas ārējā un aizsardzības politika kopš 1991. gada, 233.–247. lpp.

¹⁷ Mortens Hansens. Latvijas ekonomiskā attīstība kopš 1990. gada – vai glāze ir pa pusei pilna vai pustukša?, 279.–297. lpp.

neitralitāti, kas vairāk tiek akcentēti ārzemju kolēģu darbos, no otras puses” (8. lpp.). Šis preventīvi nievājošais vērtējums attiecībā uz Latvijas pētnieku devumu nav pamatots – visiem krājuma doktoriem piemīt salīdzinošais skatījums un neitralitāte. Izņēmums ir Helēnas Demakovas nodaļa “Nacionālā identitāte, reliģija un kultūra”, kas tiešām demonstrē “pašmāju autoriem bieži ierasto apziņu par Latvijas unikalitāti”.¹⁸ Tajā nacionālās identitātes jēdziens ir skaidrots ar politisku dokumentu – 2016. gadā pieņemto Satversmes preambulu – un apgalvojumi nav balstīti pētījumos. Virkne apgalvojumu ir vienkārši politizēti izteikumi, piemēram, ka vislielākie Latvijas Nacionālās bibliotēkas tapšanas pretinieki “bija politiķi populistu, vairums plašsaziņas līdzekļu un lumpenizētā iedzīvotāju daļa, kurai garīgās vērtības ir svešas” (316. lpp.), vai “vairums cilvēku pieņēma Kārļa Ulmaņa apvērsumu 1934. gadā, ļaudīm bija apnikušas kašķīgās parlamenta partijas” (325. lpp.). Nodaļas saturs raisa asociācijas ar tūrisma propagandu, piemēram, konstatējums, ka “pašā latviskumā viens no galvenajiem elementiem bija saikne ar dabu un darba tikums – Latvijai paveicies, jo, kaut arī pie mums ir bargas ziemas, mēs piedzīvojam gaiši zaļu pavasari, zeltainu rudeni, nereti baltu ziemu un zaļu, zaļu vasaru” (320. lpp.). Lasītāju priekšstatu par nacionālo identitāti un kultūru Latvijas valstiskuma gadsimtā pēc grāmatas izlasīšanas veidos tādi apgalvojumi kā “latvieši obligāti dāvina ziedus visās svinību reizēs”, “latvieši zina šīs [Līgo] dziesmas, un katrs var tās nodziedāt” (319. lpp.) u.tml.

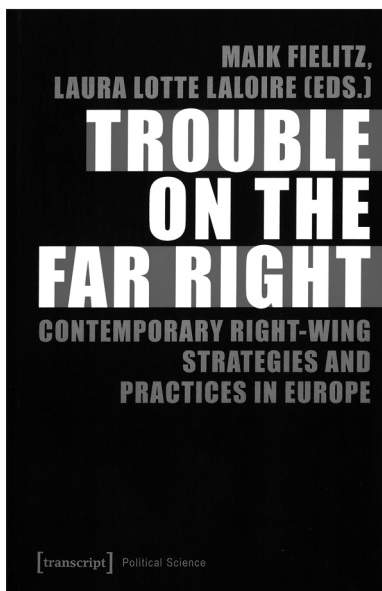
Nodaļas autore demonstrē politisku pieeju pētāmajam objektam, ar to klaji atšķiroties no pārējiem autoriem, tāpēc šis nodaļas iekļaušana krājumā ir vērtējama kā sastādītāju neveiksme. Vēl viens pārmetums sastādītājiem attiektos uz ne vienmēr dotiem skaidrojumiem par viena jēdziena lietošanu dažādos stilos. Šajā gadījumā paskaidrot, kā lietots jēdziens “gubernas” un “provinces”, – vai tie izmantoti kā sinonīmi vai tomēr atspoguļo atšķirīgas tradīcijas konkrētās historiogrāfijās. Arī kirilicas atveidei latīņu alfabētā nav izmantota vienota pieeja. Autoru tekstos iekavās minēti tēmas izklāstam būtiski autori, taču viņu darbi diemžēl ieteicamās literatūras sarakstā nav norādīti. Trūkst konsekvences pielikuma notikumu hronoloģijā – lielākajai daļai notikumu ir doti precīzi datumi, tomēr daudziem tie nav norādīti, kaut gan ir zināmi. Tas rada pavisam iespaidu, piemēram, fakts, ka vācu armijas

¹⁸ Helēna Demakova. Nacionālā identitāte, reliģija un kultūra, 313.–336. lpp.

vienības Rīgu okupēja 1941. gada 17. jūlijā, kaut gan tas notika 1. jūlijā. Latvijas Tautas fronte dibināta nevis 1988. gada 9. oktobrī, bet 8. oktobrī.

Krājuma izdevējs – apgāds “Mansards” informāciju uz grāmatas pēdējā vāka rezumē, ka šim izdevumam būtu jābūt katrā grāmatu plauktā, skolā un bibliotēkā. Šim apgalvojumam var pilnībā pievienoties – raitā valodā izlasāmie teksti (kas neapšaubāmi ir tulkotājas Maijas Levānes nopelns) sniegs lasītājam priekšstatu par Latvijas vēsturi valstiskuma gadsimta garumā.

Ineta Lipša

Maik Fielitz, Laura Lotte Laloire (eds.). *Trouble on the Far Right. Contemporary Right-Wing Strategies and Practices in Europe*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2016. 208 p. ISBN 978-3-8376-3720-5 (Maiks Fīlics, Laura Lote Lалуāra (red.). *Nemiers galēji labējā spārnā. Mūsdienu labējā spārna stratēģijas un prakses Eiropā*)

Maika Filica (*Maik Fielitz*) un Lauras Lotes Lалуāras (*Laura Lotte Laloire*) rediģētā antoloģija ir pievērsusies zinātniskajā literatūrā populārai un sabiedrībai būtiskai

tēmai. Galēji labējie (angļu val. *far right*) politiskie spēki Rietumeiropas politikā kļuva īpaši aktuāli 20. gadsimta deviņdesmito gadu sākumā, kad tie mobilizēja atbalstu, paužot stingru kritiku pret imigrāciju un starpetniskajām attiecībām daudzveidīgajās Rietumu sabiedrībās. Darbs ir svarīgs arī Austrumeiropas un Latvijas kontekstā, kur nepastāv tik